

УДК 94 (476)

Л.В. Лаўрэнка

СТАН ЛЯСНОЙ ПРАМЫСЛОВАСЦІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў 1921–1939 гг.

У артыкуле на аснове розных гістарычных крыніц даецца характарыстыка лясной прамысловасці Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг., раскрываецца яе роля ў эканамічным жыцці заходнебеларускіх зямель і Польшчы ў цэлым. На аснове багатага фактычнага матэрыялу паказана развіццё лясной прамысловасці Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. Вызначаны асаблівасці дзейнасці асноўных галін лясной прамысловасці заходнебеларускіх зямель: лесанарыхтоўчай, лесапільнай, фанернай і запалкавай. Робіцца выснова, што найбольшае развіццё на тэрыторыі Заходняй Беларусі атрымалі дрэваапрацоўчая і фанерная галіны прамысловасці. Адзначана, што большасць прадпрыемстваў лясной прамысловасці з’яўляліся дробнымі, працавалі на мясцовай сыравіне і былі арыентаваны на экспарт. У артыкуле прасочаны ўплыў замежнага капіталу на дрэваапрацоўчых прадпрыемствах польскіх акцыянерных кампаній.

Уводзіны

Тэма дадзенага даследавання з’яўляецца актуальнай у айчынной гістарычнай навуцы, бо асобных навуковых прац, прысвечаных стану лясной прамысловасці Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг., пакуль няма. Сярод айчынных даследаванняў, якія адлюстроўваюць толькі некаторыя аспекты тэмы, неабходна адзначыць працы В. Фрышмана і Я. Шнейдэра [1; 2], у якіх на аснове польскіх статыстычных крыніц, справаздач прамыслова-гандлёвай палаты і матэрыялаў перыядычнага друку дадзена агульная характарыстыка прамысловай вытворчасці Заходняй Беларусі. Аднак названыя працы (былі апублікаваныя ў БССР яшчэ ў 1930-я гг.) уяўляюць сабой пераважна статыстычна-эканамічныя апісанні заходнебеларускай прамысловасці. Сярод даследаванняў пасляваенных дзесяцігоддзяў увагі заслугоўвае праца І. Палуяна [3], у якой разглядаецца эканамічнае становішча Заходняй Беларусі ў кароткі храналагічны перыяд – у час сусветнага эканамічнага крызісу 1929–1933 гг. Немалаважнае значэнне маюць таксама працы С. Наркевіча і М. Сямёнчыка [4; 5], у якіх прысутнічае агульны агляд прамысловай вытворчасці на заходнебеларускіх зямлях.

Польскія аўтары звярнуліся да праблем прамысловага развіцця Польшчы і яе «ўсходніх ускраін» (заходнебеларускіх і заходнеўкраінскіх зямель) таксама ў 1930-я гг. (працы У. Баранскага, Т. Нагурскага, Я. Карпінскага) [6–8]. У адной з першых прац у гістарычнай навуцы ПНР па заходнебеларускай праблематыцы – манаграфіі Е. Тамашэўскага [9] – зроблены аналіз гаспадарчага жыцця толькі аднаго ваяводства – Палескага. Рэгіянальнаму развіццю Беластоцкага ваяводства прысвечана праца Я. Мілеўскага [10]. У сучасных польскіх гістарычных даследаваннях прысутнічаюць звесткі пераважна па агульнаэканамічным становішчы міжваеннай Польшчы. Гэта працы такіх даследчыкаў, як І. Кастравіцкая, З. Ландау [11].

Улічваючы слабую распрацаванасць тэмы стану лясной прамысловасці заходнебеларускіх зямель, пастаўлена наступная мэта: даследаваць стан і асаблівасці развіцця лясной прамысловасці Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. Для дасягнення пастаўленай мэты былі вылучаны наступныя задачы: 1) даць агульную характарыстыку становішча і праблем развіцця лясной прамысловасці Заходняй Беларусі ў вывучаемы перыяд; 2) прасачыць уплыў польскага і замежнага капіталу ў рабоце прадпрыемстваў лясной прамысловасці на тэрыторыі Заходняй Беларусі; 3) правесці аналіз развіцця асноўных галін лясной гаспадаркі заходнебеларускіх зямель.

Навуковы кіраўнік – А.М. Вабішчэвіч, доктар гістарычных навук, загадчык кафедры гісторыі славянскіх народаў Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С. Пушкіна

Лясная прамысловасць Заходняй Беларусі

Прамысловае развіццё Заходняй Беларусі ў перыяд яе ўваходжання ў склад Польшчы (1921–1939 гг.) адзначалася нераўнамернасцю і цыклічнасцю. Кіраўніцтва Польшчы разглядала Заходнюю Беларусь як пастаўшчыка таннай сыравіны і рынак збыту прамысловай прадукцыі, вырабленай у цэнтральных раёнах дзяржавы. Прамысловасць Заходняй Беларусі была арыентавана на перапрацоўку мясцовай сыравіны і выпуск паўфабрыкатаў. Будаўніцтва фабрык і заводаў, чыгункі на тэрыторыі заходнебеларускіх зямель практычна не праводзілася. На тэрыторыі Заходняй Беларусі не было цяжкай прамысловасці, амаль поўнасцю адсутнічалі буйныя прадпрыемствы. Вядучымі галінамі заходнебеларускай прамысловасці з’яўляліся лясная, харчовая, мінеральная і тэкстыльная. У разглядаемы перыяд з усіх галін прамысловасці Заходняй Беларусі пераважнае развіццё атрымала лясная прамысловасць – галіна са значным удзелам польскага дзяржаўнага і замежнага капіталу.

Лясы заходнебеларускіх зямель складалі 37% лясоў Польшчы [12, с. 17]. Велізарныя лясныя масівы належалі дзяржаве і сістэматычна павялічваліся за кошт куплі памешчыцкіх маёнткаў. З 1921 г. па кастрычнік 1937 г. плошча дзяржаўных лясоў павялічылася ў Віленскім, Навагрудскім і Палескім ваяводствах з 784,1 тыс. га да 930 тыс. га [13, с. 60]. На 1 кастрычніка 1937 г. дзяржаўныя лясы ў Беластоцкім ваяводстве складалі 67,2% (532,4 тыс. га), у Віленскім – 41,8% (257,5 тыс. га), у Навагрудскім – 42% (221,6 тыс. га), у Палескім – 40,7% (450,9 тыс. га) плошчы ўсіх лясоў [14, с. 83].

Лясная прамысловасць, да якой адносіліся лесанарыхтоўчая, лесапільная, фанерная і запалкавая галіны, адыгрывала вялікую ролю ў гаспадарчым жыцці міжваеннай Польшчы. Лес быў адной з асноўных крыніц польскага экспарту. За мяжу вывозілася звыш 70% драўніны, у той час як на ўнутраныя патрэбы ішло менш за 30%. Каля 80% экспартуемай драўніны складалі лесаматэрыялы з Заходняй Беларусі [3, с. 12]. Значэнне заходнебеларускіх лясоў асабліва вялікае, бо яны пастаўлялі значную частку парод, якія валодалі каштоўнымі тэхнічнымі асаблівасцямі: асіну, алешыну і хвою [6, с. 11].

Пасля Першай сусветнай вайны ў лясной прамысловасці назіраўся перыяд высокай кан’юнктуры. Ва ўмовах інфляцыі капіталісты значна павялічылі норму дабаўленага кошту. Акрамя таго, інфляцыя садзейнічала павышэнню канкурэнтаздольнасці Польшчы на знешніх рынках, а нізкія чыгуначныя тарыфы спрыялі вывазу драўніны і іншай сыравіны.

Вельмі актыўна ў лясную прамысловасць укладвалі капітал замежныя і польскія манаполіі. Так, у 1922 г. урад Польшчы прадаў пад высечку англійскім лесапрамыслоўцам большую частку лясоў Белавежскай пушчы, а замежнаму прамыслова-гандлёваму акцыянернаму таварыству «Swierk» – Налібоцкай. У 1927 г. акцыянернае англа-еўрапейскае таварыства купіла лясы Слонімскага і Стаўбцоўскага паветаў [13, с. 62]. А ў 1928 г. англійская акцыянерная кампанія «Continent» купіла на высечку 6 тыс. га лесу ў Вілейскім павеце. Падчас сусветнага эканамічнага крызісу 1929–1933 гг. англійская фірма «Gips Timber Forest company» набыла ў Лунінецкім павеце ўсю маёмасць таварыства «Бобрык», у тым ліку лесапільны завод у Малькавічах. Наогул жа іншаземны капітал у дрэваапрацоўчай прамысловасці Заходняй Беларусі ў даследуемы перыяд складаў 46,3% [13, с. 62].

У лясной прамысловасці найбольшае развіццё атрымала дрэваапрацоўчая галіна, якая аб’ядноўвала лесанарыхтоўчую (падрыхтоўка лесу на продаж) і лесапільную прамысловасці. Асноўнымі прадуктамі лесанарыхтоўчай галіны з’яўлялася бяровенне, тэлеграфныя і тэлефонныя слупы, рудніковыя стойкі і балансы для вытворчасці драўлянай масы і цэлюлозы. На лесанарыхтоўчых прадпрыемствах працавалі пераважна сельскагаспадарчыя сезонныя рабочыя.

Найбуйнейшым лесанарыхтоўшчыкам у Заходняй Беларусі былі «Дзяржаўныя лясы» – прадпрыемства, якому толькі ў Беластоцкім ваяводстве належала каля 0,5 млн га. Яго панаванне ў лясной гаспадарцы прывяло да ліквідацыі значнай колькасці дробных прадпрыемстваў, асабліва ў гады сусветнага эканамічнага крызісу. Так, у 1930 г. было ліквідавана 40% такіх устаноў. Такім чынам, колькасць лесанарыхтоўчых прадпрыемстваў у заходнебеларускіх ваяводствах у 1931 г. была наступнай: у Віленскім ваяводстве – 62 (у 1929 г. налічвалася 266), у Беластоцкім – 25 (у 1929 г. – 74), у Навагрудскім – 108 (у 1929 г. – 153), у Палескім – 119 (у 1929 г. – 272) [1, с. 13].

Лесапільная прамысловасць Заходняй Беларусі вырабляла піламатэрыялы, дошкі, паўфабрыкаты. На першым месцы па колькаснях і якаснях паказчыках было Беластоцкае ваяводства. Па дадзеных на 1931 г., з 348 лесапільных заводаў 109 знаходзілася ў Беластоцкім ваяводстве. Сярод іх буйны лесапільны завод у вёсцы Чорная Вёсь (на ім працавала 600 рабочых), які размяшчаўся на чыгунцы Беласток – Вільня і належаў «Дзяржаўным лясам»; лесапільны завод Данчыка, Готліба і Семяціцкага ў Супраслі; лесапільны завод Расткера і К^о у Зедне, дзяржаўны лесапільны завод у Грудцы [2, с. 32, 37]. Значная колькасць лесапільных заводаў (буйнейшы з іх – завод Рабіновіча) знаходзілася ў Нурцы (Бельскі павет). У 1931 г. у мястэчку Рось Ваўкавыскага павета быў пабудаваны лесапільны завод А. Шашкевіча, які меў 2 лесапільныя рамы, 4 круглыя пілы і 1 габлявальную машыну, а таксама свой лакамабіль магутнасцю 80 к.с. У 1932 г. заводам было прададзена лесамаціна на суму 29 557 злотых [2, с. 83–84]. Попыт на піламатэрыялы як на ўнутраным, так і на знешніх рынках быў звязаны з аднаўленнем гаспадаркі пасля Першай сусветнай вайны.

У 1934 г. прадпрыемствам «Дзяржаўныя лясы» было адкрыта 35 лесапільных заводаў, 124 лесапільныя рамы якіх пераапрацоўвалі 1 150 тыс. м³ сыравіны (абсалютную большасць складалі іглічныя пароды: хвоя, елка, піхта, – астатняе – лісцевыя (бук і дуб). Галоўным спажывцом прадукцыі дзяржаўных лесапільных заводаў была Англія, куды пастаўлялася 75% усяго экспарту лесу [1, с. 17].

З 1927 па 1928 гг. лесапільная вытворчасць развівалася хуткімі тэмпамі. Гэтаму ў некаторай ступені спрыяла заключанае 30 лістапада 1927 г. часовае пагадненне паміж Польшчай і Германіяй (дзейнічала да 1930 г.) па экспарце ў Германію лесу. Згодна з ім у 1927 г. з Польшчы было вывезена 484 тыс. тон піламатэрыялаў, ў 1928 г. – 688 тыс. тон. У 1929 і 1930 гг. штогод у Германію вывозілася каля 470 тыс. тон, але ўжо ў 1931 г. вываз лесу рэзка скараціўся да 36 тыс. тон, а ў 1932 і 1933 гг. ён склаў адпаведна 5 і 11 тыс. тон [1, с. 4–5]. Адною з прычын спаду экспарту лесу лічыцца заканчэнне тэрміну пагаднення з немцамі [15, арк. 1]. На нашу думку, на зніжэнне экспарту ў той ці іншай ступені паўплывала і пагаршэнне польска-германскіх адносін, асабліва пасля заключэння ў 1932 г. савецка-польскай дамовы аб ненападзенні.

Найбольш буйныя цэнтры лесапільнай прамысловасці знаходзіліся каля чыгуначных вузлоў. Так, каля станцыі Гайнаўка яшчэ ў перыяд нямецкай акупацыі часоў Першай сусветнай вайны былі пабудаваны лесапільныя прадпрыемствы і завод па сухой перагонцы дрэва. Гэты завод польскай дзяржавай быў пераабсталяваны, тэхнічна ўдасканалены і стаў самым буйным заводам па сухой перагонцы дрэва ва ўсёй Польшчы: ён меў 2 пары рухавікоў магутнасцю 60 к.с. і 4 аддзяленні, якія ахоплівалі 128 перагонных кубоў, кожны аб'ёмам 3 м³ асноўнымі прадуктамі вытворчасці былі драўляны спірт, паташ і смала. З 1923 г. завод знаходзіўся ў арэндзе ў акцыянернага таварыства «Grodzisk» (асноўны капітал 3,25 млн злотых). Завод у Гайнаўцы вырабляў толькі паўфабрыкаты для хімічных прадпрыемстваў Польшчы. Заводу неабходна было забяспечыць патрэбы прамысловасці карэннай Польшчы, а таксама ажыццяўляць экспарт у Англію, Швейцарыю і Францыю [2, с. 40–41].

«Grodzisk» займаўся пераапрацоўкай выключна лісцевых парод дрэва, якое не магло быць выкарыстана ў якасці будаўнічага матэрыялу. Вытворчая магутнасць заводу складала 100 тыс. м³; яму належалі электрычная станцыя і 2 паравыя машыны магутнасцю 500 к.с. Акрамя гэтага прадпрыемства, у Белавежскай пушчы было яшчэ некалькі заводаў па сухой перагонцы дрэва, якія належалі фірме «Terebenthen». Найбольш буйныя прадпрыемствы «Terebenthen» знаходзіліся ў Гайнаўцы і Сточцы і спецыялізаваліся на вытворчасці з хвой тэрпенціну (жывіцы), смалы, каніфолі, толю (асфальтавай паперы для пакрыцця дахаў) і г.д. Капітал фірмы складаў 700 тыс. злотых, а на яе прадпрыемствах налічвалася 250 працоўных. Прадпрыемствы былі адкрыты ў шэрагу населеных пунктаў Белавежскай пушчы, дзе меліся невялікія фабрыкі тэрпенціну (Гайнаўка, Бялы-Лясак, Чарлянка, Дэмбова, Гарбач, Алёнка, Ляцке, Нарэўка, Альхоўка, Перавалока, Скуравол, Савэ і Гапіла) [2, с. 41].

Беластоцкае ваяводства ў прамысловым развіцці знаходзілася вышэй за іншыя паўночна-ўсходнія ваяводства Польшчы. На яго прыходзілася каля 40% прадукцыі дрэваапрацоўчай прамысловасці акругі, у той час як на астатнія тры ваяводства – Віленскае, Навагрудскае і Палескае – разам каля 60%. Апрача таго, дрэваапрацоўчая прамысловасць Беластоцкага ваяводства развівалася ў больш спрыяльных умовах: яно знаходзілася бліжэй не толькі да ўнутраных, але і да знешніх рынкаў збыту, таму несла значна меншыя транспартныя выдаткі. Гэта мела важнае засцерагальнае значэнне ў час крызісу 1929–1933 гг.

Буйнымі дрэваапрацоўчымі цэнтрамі ў Навагрудскім ваяводстве з’яўляліся Ліда, Слонім, Валожын, Воранава, Дзятлава, Шчучын, Быцень [16, арк. 6–8]. У Лідскім павеце налічвалася 10 лесапільных (6 з іх знаходзілася ў самой Лідзе). Значным цэнтрам лесапільнай прамысловасці з’яўляўся Слонім. Тут размяшчаўся паравы лесапільны завод «Aspago», лесапільны завод Файна і Канцапольскага, лесапільны завод «Arabios», лесапільны завод братаў Гольдбергаў, лесапільны завод І. Канцапольскага і лесапільны завод у Слоніме [2, с. 78]. 4 лесапільныя знаходзіліся ў Стоўбцах: эксплуатацыя лясоў англійскага таварыства (лесапільныя заводы), лесапільны завод наднёманскай лясной прамысловасці, лесапільны завод Кітаевіча, лесапільны завод З. Нахамчыка. Адзін з пералічаных лесапільных заводаў належаў англійскай фірме, якая займалася эксплуатацыяй лесу ў Заходняй Беларусі [2, с. 80].

У 1931 г. у вёсцы Усялюб Навагрудскага павета графам Арурке быў пабудаваны лесапільны завод, абсталяваны 2 лесапільнымі рамамі, габлявальнай машынай і падвеснай круглай пілой. Гадавая вытворчая магутнасць заводу складала 6 тыс. м³. У 1932 г. лесапілка была выкарыстана толькі напалову сваёй вытворчай магутнасці – 3 тыс. м³. Тавараў было рэалізавана на суму ў 169 095 злотых, з іх 115 647 злотых складаў прыбытак ад экспарту [2, с. 90].

На тэрыторыі Віленскага ваяводства ў 1931 г. знаходзіліся 88 лесапільных заводаў. Найбольш вядомыя лесапільныя заводы Вільні – завод Моргенстэрна, лесапільны завод Я. Гінзбурга (асноўны капітал заводу – 100 тыс. злотых), лесапільны завод Салуцкага і Гершатэра, лесапільны завод Ц. Левіна і Шалюбскага, лесапільны завод братаў Хволесаў і лесапільны завод Парнэса [2, с. 60].

У мястэчку Лынтупы Свянцянскага павета каля чыгуначнай станцыі таксама дзейнічаў лесапільны завод. Абсталяванне заводу складалася з механічнага рухавіка ў 120 к.с. і 2 лесапільных рам. Гадавая вытворчая магутнасць – 20 тыс. м³ драўніны, аднак завод выкарыстоўваў толькі чвэрць сваёй магчымасці і вырабляў 5 тыс. Яшчэ адзін завод размяшчаўся ў маёнтку К. Вагнера ў в. Вялікія Салечнікі [2, с. 87].

Сярод лесапільных заводаў Віленскага ваяводства вылучаўся буйнейшы завод С. Дубіна ў Вілейцы, пабудаваны ў 1927 г. Пры заводзе меўся паравы млын (на тэрыторыі Заходняй Беларусі вельмі часта пры лесапільных меліся і млыны). Таксама заводу

належалі лакаматыў магутнасцю 75 к.с., 1 лесапільная рама, 1 круглая піла і габлявальная машына. У 1932 г. на заводзе было перапрацавана 2 тыс. м³ лесаматэрыялаў [2, с. 62].

Такім чынам, на Віленскае ваяводства ў 1928 г. прыходзілася 99 тыс. м³ вырабленых піламатэрыялаў, у 1929 г. – 80 тыс. м³, у 1930 г. – 75 тыс. м³ [1, с. 20]. Гэта самыя нізкія паказчыкі ў параўнанні з астатнімі ваяводствамі Заходняй Беларусі.

У Палескім ваяводстве (найбуйнейшым па тэрыторыі Заходняй Беларусі) у 1931 г. налічваўся 91 лесапільны завод [1, с. 16]. У 1929 г. іх было 55, а ў 1925 г. з 84 лесапільных заводаў дзейнічала толькі 46 [17, арк. 7]. Вядомымі лесапільнымі заводамі Палескага ваяводства былі: у Пінску – лесапільны завод «Ріпа», завод Я. Любашэўскага, лесапільны завод «Lasgo», лесапільны завод «Оак» у Жоўкіна (Пінскі павет); у Лунінецкім павеце – лесапільны завод «Альшанка» (Лунінец), лесапільны завод Б. Крыгера ў Бастыні (меў 4 лесапільныя рамы), лесапільны завод «Josszyf» у Людвігаве [2, с. 67–68], лесапільны завод фірмы «Olza» ў Мікашэвічах (працавала 70 рабочых у 3 змены); у Брэсцкім павеце – аб'яднаныя брэсцкія лесапільныя заводы ў Брэсце, лесапільны завод Барэнгольца і лесапільны завод Х. Алергата ў Маларыце; у Косаўскім павеце – лесапільныя заводы ў Івацэвічах і Броннай Гары, якія належалі акцыянернаму таварыству братоў Боркен-Гагенаў і Мароза [2, с. 72, 88]. У 1934 г. у дрэвапрацоўчай прамысловасці Палескага ваяводства налічвалася 57 прадпрыемстваў (без уліку дробных, арыентаваных толькі на мясцовы рынак) [18, арк. 4]. Вытворчасць піламатэрыялаў у Палескім ваяводстве ў 1928 г. складала 241 тыс. м³, у 1929 г. – 210 тыс. м³, у 1930 г. – 233 тыс. м³ [1, с. 20].

Сусветны эканамічны крызіс 1929–1933 гг. негатыўна паўплываў на лесапільную вытворчасць. Асабліва гэта адчувалася ў 1932 г., калі ўзровень вытворчасці быў значна ніжэйшы за паказчыкі 1928 г.

Адпаведнае развіццё на тэрыторыі Заходняй Беларусі атрымала вытворчасць фанеры. Клееная фанера была важным паўфабрыкатам не толькі для мэблевай прамысловасці і вырабу скрынь, але таксама і для вытворчасці аэрапланаў і аўтамабіляў, таму карысталася попытам на знешніх рынках. У 1929 г. у Польшчы налічвалася 20 фанерных фабрык, з іх 10 у Заходняй Беларусі [1, с. 25]. Найбольш вядомыя фабрыкі па вытворчасці фанеры знаходзіліся ў Беластоку, Гродне, Мастах, Семятычах (Беластоцкае ваяводства), Шчучыне (Навагрудскае ваяводства), Пінску, Мікашэвічах, Маларыце (Палескае ваяводства) [19, с. 59]. У Беластоку гэта фанерная фабрыка «Тэміль», а таксама фабрыка клеенай фанеры Ф. Госбаха ў Дойлідах; у Гродне – аб'яднаныя фабрыкі клеенай фанеры акцыянернага таварыства братоў Браўнаў «Гродна-Ласосна» [1, с. 25]; у Семятычах – фабрыка фанеры Маліняка (у 1934 г. працавала 195 рабочых) [2, с. 85]. У Мастах знаходзіўся фанерны завод братоў Канапацкіх, пабудаваны ў 1925 г. На ім працавала 260 рабочых. Фабрыка мела сваю электрастанцыю. Браты Канапацкія былі ўласнікамі і фанернага завода ў Шчучыне. У Пінску размяшчаліся 4 буйныя фанерныя фабрыкі: фабрыка фанеры братоў Л. і А. Лур'е, фабрыка фанеры А. Мэрцэра, фабрыка «Leszcze» і фанерная фабрыка «Kunda» [2, с. 67]. Яшчэ адзін фанерны завод – «Union» Навума Цукера – знаходзіўся за Пінскам у мястэчку Гарадзішча. У Маларыце дзейнічаў фанерны завод «M. Hammer i Syn».

Найбольш буйнымі фанернымі фабрыкамі на тэрыторыі Заходняй Беларусі былі фабрыка «Braci L. i Al. Lourie» у Пінску і фабрыка фанеры «Olza» ў Мікашэвічах Лунінецкага павета. Прадпрыемства братоў Лур'е было пабудавана яшчэ ў 1880 г. як завод па вытворчасці драўляных цвікоў, а ў 1898 г. там выраблялася фанера для скрынь; значыць, гэты завод стаў першай фанернай фабрыкай у свеце. Падчас Першай сусветнай вайны завод быў разбураны [2, с. 66] і аднавіў работу толькі ў 1921 г. Пасля смерці А. Лур'е ўпраўляючым стаў Якаў Эліясберг. За час яго кіравання была праведзена мадэрнізацыя тэхнічнага абсталявання, павышаны мінімум зарплаты да 10%, праведзена

добраўпарадкаванне фабрыкі і прылягаючай тэрыторыі. Фабрыка была прыстасавана да патрабаванняў розных краін і пачала вырабляць новыя гатункі фанеры, тым самым пашырыўшы асартымент і палепшыўшы якасць. Быў наладжаны экспарт фанеры ў еўрапейскія краіны [20, с. 200–202]. У 1926 г. вытворчасць завода складала 8 700 м³. Рост вытворчасці не прыпыняўся нават у гады сусветнага эканамічнага крызісу і ў 1933 г. складала 20 тыс. м³ [2, с. 66–67].

У 1932 г. у Польшчы налічвалася ўжо 32 фанерныя фабрыкі [21, с. 52], у тым ліку 13 на тэрыторыі Заходняй Беларусі [1, с. 25]. У 1934 г. колькасць фанерных фабрык у Польшчы складала 33 [22, с. 77]. Прадпрыемствы па вытворчасці фанеры на заходнебеларускіх землях выраблялі ў 1929 г. 50 тыс. м³ [19, с. 59], а ў цэлым у Польшчы яе вытворчасць у 1929 г. складала 96 тыс. м³ [23, с. 77]. Такім чынам, каля паловы вырабленай у Польшчы фанеры прыходзілася на Заходнюю Беларусь. Гадавы экспарт заходнебеларускай фанеры складала 22 тыс. тон на суму 17 млн злотых. Каля 85% вырабленай у Заходняй Беларусі фанеры экспартавалася за мяжу, галоўным чынам у Англію і Галандыю [19, с. 59]. Спажывацямі заходнебеларускай фанеры былі таксама Бельгія, Швейцарыя, Аргенціна, Аўстрыя, Данія, Грэцыя, Францыя, Егіпет, Германія [7, с. 45]. Асноўная частка экспарту фанеры знаходзілася ў руках нямецкіх прадпрыемстваў.

Асноўнай сыравінай для фанерных фабрык ў Заходняй Беларусі была алешына, таму фанерныя прамыслоўцы былі зацікаўлены ў яе нізкіх коштах. І як вынік – патрабаванне забароны вывазу алешыны ці ўсталявання высокіх вывазных пошлін на яе [1, с. 27].

Фанерныя фабрыкі былі абсталяваны лухчыльнымі станкамі і прэсамі; у 1928 г. усяго налічвалася 36 станкоў для лухчэння і 46 прэсаў. Вытворчасць фанерных фабрык у 1931 г. складала 43 тыс. м³ [1, с. 26].

У адрозненне ад дрэваапрацоўчай і фанернай галін запалкавая прамысловасць на тэрыторыі Заходняй Беларусі развівалася даволі слаба. Асноўная сыравіна запалкавай прамысловасці – алешына. Экспарт алешыны з тэрыторыі Заходняй Беларусі складала 90% ад агульнапольскага экспарту. 70% алешыны, якая ішла на патрэбы ўнутранага рынку дзяржавы, таксама была з заходнебеларускіх зямель.

У 1925 г. шведска-амерыканскі канцэрн Крэйгера выдзеліў польскаму ўраду пазыку на суму ў 6 млн долараў. У тым жа годзе ў Польшчы ў заканадаўчым парадку была ўсталявана і здана ў арэнду адзначанаму канцэрну запалкавая манаполія. Спецыяльна створаная ў Польшчы акцыянерная кампанія па эксплуатацыі польскай запалкавай манаполіі, што ўвайшла ў канцэрн Крэйгера, скупіла ўсе польскія запалкавыя фабрыкі, атрымаўшы адначасова права на набыццё завода па вытворчасці хларыду калію і будаўніцтва новых заводаў па вытворчасці фасфату і хларыду калію. Кошт запалак быў падлічаны так, што акцыянерная кампанія без уліку арэнднай платы магла атрымаць каля 12% чыстага прыбытку на акцыянерны і рэзервовы капітал [24, с. 121].

Большая частка набытых гэтай кампаніяй фабрык была зачынена, што адпаведна выклікала скарачэнне вытворчасці, звальненне рабочых і павышэнне цэн на запалкі. Напрыклад, у 1927 г. у Польшчы налічвалася 10 прадпрыемстваў па вытворчасці запалак, у 1931 г. – 6, а ў 1933 г. толькі 4 [21, с. 60]. У Заходняй Беларусі пасля ўвядзення манаполіі 5 запалкавых фабрык было закрыта. Сярод іх 2 фабрыкі ў Вільні, па адной у Лідзе, Беластоку і Слоніме. Працягвалі функцыянаваць толькі 2 фабрыкі: фабрыка «Марыёс» у Гродне і «Progres-Wulkan» у Пінску [1, с. 29]. Канцэрн Крэйгера не панёс страт, таму што ў адпаведнасці з дамовай пасля заканчэння тэрміну арэнды Крэйгеру было прадстаўлена права вывезці назад увесь свой капітал. Трэст павінен быў вырабляць у Польшчы запалкі ў такой колькасці, якая спатрэбіцца ўнутранаму рынку. Удамове было таксама адзначана, што шведскі трэст павінен быў экспартаваць трэцюю частку польскай прадукцыі [1, с. 30].

У 1931 г. канцэрн Крэйгера даў польскаму ўраду новую пазыку ў памеры 32,4 млн долараў шляхам набывання выпушчаных польскім урадам аблігацый з 35-гадовым тэрмінам пагашэння. Новая дамова прадугледжвала пашырэнне манаполіі на вытворчасць паўфабрыкатаў: запалкавай саломкі і драўлянай стужкі, якая выкарыстоўвалася пры вырабе запалкавых пачкаў. Як вынік – значнае ўзмацненне залежнасці вытворцаў драўніны алешыны ад запалкавай манаполіі. Польшча была адной з нямногіх краін, якая займалася вырабам драўніны алешыны. Краіна была зацікаўлена ў яе вывазе ў выглядзе запалкавай саломкі. Імпарцёры драўніны алешыны (найперш Германія) імкнуліся набываць яе ў неапрацаваным выглядзе з мэтай вытворчасці запалкавай саломкі ўнутры краіны. У адпаведнасці з новым пагадненнем, вываз драўніны ў выглядзе запалкавай саломкі залежаў ад згоды шведска-амерыканскага канцэрна [24, с. 122]. На тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 1930 г. налічвалася дзве фабрыкі па вытворчасці запалкавай саломкі: адна з іх знаходзілася ў Белай Вацы каля Вільні, другая – у Міёрах Браслаўскага павета. Аднак ужо ў 1931 г. фабрыка ў Міёрах была ліквідавана [1, с. 31]. Такім чынам, засталася толькі адна фабрыка запалкавай саломкі, якая працавала выключна на экспарт у Францыю. Да пачатку сусветнага эканамічнага крызісу на заходнебеларускіх землях выраблялася каля 80% агульнадзяржаўнай вытворчасці запалкавай саломкі [3, с. 18].

На тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 1928 г. было выраблена 21 138 скрынь (у 1 скрыні – 5 тыс. пачкаў), у 1929 г. – 28 330, 1930 г. – 48 882, 1931 г. – 31 821, 1932 г. – 22 468 [1, с. 30]. З прыведзеных дадзеных вынікае, што вытворчасць запалак на тэрыторыі Заходняй Беларусі да 1931 г. не толькі не змяншалася, а, наадварот, павялічвалася, у той час як у цэлым у Польшчы скарачэнне назіралася на працягу ўсіх крызісных гадоў. Экспарт запалак у 1931 г. ў параўнанні з 1930 г. значна скараціўся: з 30 486 да 7 966 скрынь [1, с. 30]. Скарачэнне адбылося згодна дамовы 1931 г., паводле якой трэст быў вызвалены ад абавязку экспартаваць запалкі. У канцы 1931 г. дзенічала толькі адна фабрыка «Progres-Wulkan» у Пінску, на якой у 1938 г. працавала 233 чалавекі (у 1922 і 1923 гг. на фабрыцы працавала 900 чалавек); $\frac{3}{4}$ прадукцыі фабрыкі «Progres-Wulkan» ішло на экспарт [25, арк. 5]. Такім чынам, неабходна адзначыць, што на тэрыторыі Заходняй Беларусі запалкавая вытворчасць не атрымала значнага развіцця, а пасля ўвядзення запалкавай манаполіі прыйшла ў заняпад.

Заклучэнне

1. Характэрнымі рысамі лясной прамысловасці Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. былі яе залежнасць ад знешніх рынкаў і арыентацыя выключна на экспарт. Перавагу мела дрэваапрацоўчая галіна лясной прамысловасці, якая развівалася на мясцовай сыравіне. Выгадныя водныя зносіны, сувязь з Балтыйскім морам спрыялі развіццю гэтай галіны прамысловасці. Колькасць прадпрыемстваў і колькасць рабочых у ёй у параўнанні з 1913 г. павялічылася больш чым у 2 разы. На першым месцы ў лесапільнай прамысловасці па колькасці і якасці паказчыках знаходзілася Беластоцкае ваяводства (з 348 лесапільных заводаў Заходняй Беларусі на гэтае ваяводства прыходзілася 109, сярод іх 2 найбольш буйныя з лікам рабочых ад 200 да 500).

2. Пры дапамозе польскага ўраду ў лясную прамысловасць Заходняй Беларусі шырока пранікаў замежны капітал. Манаполіі карысталіся ільготнымі тарыфамі на дзяржаўных чыгунках і на ільготных умовах атрымлівалі электраэнергію ад дзяржаўных электрастанцый. Большая частка дзяржаўных лесапільных заводаў была здадзена ў арэнду буйным замежным фірмам. Апроч таго па заніжаных цэнах ім выдзяляліся і ўчасткі дзяржаўнага лесу для сыравіны. Таму пад кантролем замежных манаполій знаходзіліся і дрэваапрацоўчыя прадпрыемствы польскіх акцыянерных кампаній.

3. Сярод галін лясной прамысловасці Заходняй Беларусі асноўнае месца займала дрэваапрацоўчая прамысловасць, якая аб'ядноўвала лесанарыхтоўчую і лесапільную галіны. Таннасць сыравіны і працоўнай сілы, блізкасць чыгункі і воднай артэрыі – усё гэта спрыяла яе развіццю. Заходняя Беларусь з'яўлялася галоўным пастаўшчыком таннай неапрацаванай драўніны за мяжу (каля 80% агульнапольскага экспарту складалі лесамацэрыялы з Заходняй Беларусі). Значную яе частку складала драўніна з парод, якія валодалі каштоўнымі тэхнічнымі асаблівасцямі (асіна, алешына, хвоя).

4. Пэўнае развіццё атрымала фанерная галіна – з найбольшай ступенню канцэнтрацыі вытворчасці і тэхнічна самая складаная. Яна адзіная не толькі не скараціла сваёй вытворчасці, а, наадварот, значна павялічыла ў параўнанні з перыядам да Першай сусветнай вайны. Фанера з Заходняй Беларусі складала большую палову ад вырабленай фанеры на тэрыторыі Польшчы, а каля 85% яе ішло на экспарт.

5. Запалкавая прамысловасць – адзіная галіна, якая на тэрыторыі Заходняй Беларусі не атрымала развіцця, нягледзячы на тое, што для яе пашырэння мелася ўсё неабходнае: вялікі запас сыравіны і попыт на гэты тавар за мяжой. Прычына такога становішча – манапольнае гаспадаранне канцэрна Крэйгера ў польскай запалкавай прамысловасці, што прывяло да заняпаду гэтай галіны гаспадаркі і на тэрыторыі Заходняй Беларусі, і ва ўсёй Польшчы.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Фришман, В. Промышленность Западной Белоруссии / В. Фришман. – Минск : Изд-во Бел. акад. наук, 1934. – 133 с.
2. Шнейдер, Я. Очерк размещения промышленности Западной Белоруссии / Я. Шнейдер. – Минск : Изд-во Академии Наук БССР, 1936. – 104 с.
3. Полуян, И.В. Западная Белоруссия в период экономического кризиса 1929–1933 гг. / И.В. Полуян. – Минск : Наука і тэхніка, 1991. – 207 с.
4. Наркевич, С.И. Промышленность Западной Белоруссии в период белопольской оккупации (1920–1939 гг.) : дис. ... канд. экон. наук / С.И. Наркевич. – Минск, 1965. – 209 с.
5. Сямёнчык, М.Б. Рабочы рух у Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : дыс. ... канд. гіст. навук / М.Б. Сямёнчык. – Гродна, 2000. – 139 с.
6. Barański, W. Akcja gospodarcza na ziemiach północno-wschodnich / W. Barański. – Wilno, 1934. – 30 s.
7. Nagurski, T. Przemysł i handel w [województwie] Wileńskim i Nowogródzkim. 1. Województwo Wileńskie / T. Nagurski. – Wilno, 1934. – 64 s.
8. Karpiński, J. Krótki przewodnik po puszczy Białowieskiej / J. Karpiński, M. Orłowicz. – Białystok : Wyd-wo Związku Popierania Turystyki Woj. Białostockiego, 1937. – 56 s.
9. Tomaszewski, J. Z dziejów Polesia 1921–1939. Zarys stosunków społeczno-ekonomicznych / J. Tomaszewski. – Warszawa, 1963. – 208 s.
10. Milewski, J. Z dziejów województwa Białostockiego w okresie międzywojennym / J. Milewski. – Białystok, 1999. – 137 s.
11. Kostrowicka, J. Historia gospodarcza Polski XIX–XX wieku / J. Kostrowicka, J. Tomaszewski, Z. Landau. – Wyd. 2 zmienione. – Warszawa, 1975. – 589 s.
12. Заходняя Беларусь пад панскім гнётам і яе вызваленне / пад рэд. М. Н. Нікольскага, І. Ф. Лочмея. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1940. – 96 с.
13. Наркевич, С.И. Дзяржаўна-манапалістычны капіталізм у прамысловасці Заходняй Беларусі 1920–1939 гг. / С.И. Наркевич // Вес. акад. навук БССР. Сер. грамадскіх навук. – 1964. – № 4. – С. 59–66.

14. Mały rocznik statystyczny 1938. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1938. – 406 s.
15. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці (ДАБВ). – Фонд 1. – Воп. 1. – Спр. 695. О состоянии промышленности за 1931 г.
16. Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці (ДАГВ). – Фонд. 551. – Воп. 1. – Спр. 2240. Список промышленных предприятий Новогрудского воеводства за 1927 г.
17. ДАБВ. – Фонд 1. – Воп. 1. – Спр. 687. Отчет Полесского воеводского управления о состоянии деревообрабатывающей промышленности за 1925 г.
18. ДАБВ. – Фонд 1. – Воп. 1. – Спр. 407. Сведения о промышленности Полесского воеводства за 1934 г.
19. Polski przemysł i handel: księga adresowa i informacyjna przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych i finansowych w Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa : Izba przemysłowo-handlowa, 1930. – 1156 s.
20. Эліасберг, Я. Успаміны і сустрэчы / Я. Эліасберг // Спадчына. – 1996. – № 4. – С. 183–209.
21. Mały rocznik statystyczny 1934. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1934. – 232 s.
22. Mały rocznik statystyczny 1936. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1936. – 310 s.
23. Mały rocznik statystyczny 1935. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1935. – 278 s.
24. Гросфельд, Л. Государство досентябрьской Польши на службе монополий (1918–1939 гг.) / Л. Гросфельд. – М. : Изд-во иностр. лит., 1953. – 127 с.
25. ДАБВ. – Фонд 1. – Воп. 1. – Спр. 691. Отчёт Полесского воеводского управления о состоянии промышленности за 1925 г.

Lavreenko L.V. Forest Industry in Western Belarus in 1921–1939

The article is devoted to the development of forest industry in Western Belarus in 1921–1939. Having analyzed several historical sources of information the author characterizes forest industry in Western Belarus in 1921–1939 and explains its role in the economic life of Poland and Western Belarus. The article gives a rather full description of the development of forest industry in Western Belarus in 1921–1939. Peculiarities of leading branches of forest industry in Western Belarus (logging industry, sawing industry, plywood industry and match industry) are defined.

Рукапіс паступіў у рэдкалегію 14.10.2011